

# CUỘC KHỦNG HOẢNG KINH TẾ TOÀN CẦU VÀ NHỮNG VẤN ĐỀ CỦA CHÂU PHI

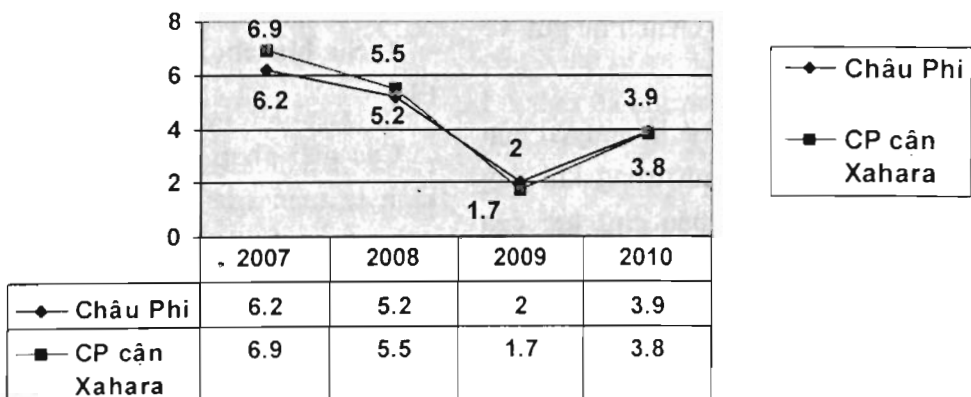
Bùi Nhật Quang\*

## 1. Khủng hoảng kinh tế và tác động tại châu Phi

Các nền kinh tế châu Phi phần lớn vẫn ở trình độ phát triển rất thấp, song trong giai đoạn từ 2002 đến 2007 nhìn chung tốc độ tăng trưởng kinh tế mà châu lục này đạt được tương đối cao. do vậy đã góp phần giúp châu Phi bước đầu khắc phục được các khó

khăn kinh tế, xã hội của giai đoạn trước đó. Tuy nhiên, kể từ khi cuộc khủng hoảng kinh tế toàn cầu trở nên trầm trọng hơn vào cuối năm 2008, tăng trưởng kinh tế tại châu Phi lập tức cũng bị ảnh hưởng và tốc độ tăng đã chậm lại đáng kể so với dự báo cho năm 2009 và 2010 lần lượt ở mức 2% và 3,9% (biểu đồ 1).

Tăng trưởng kinh tế tại châu Phi (Đơn vị: %)



Nguồn: Tổng hợp từ cơ sở dữ liệu của IMF, 2009.

\* Tiến sĩ, Viện Nghiên cứu Châu Phi và Trung Đông

Các dự báo hai năm 2009 và 2010 đều cho thấy châu Phi vẫn đạt được tốc độ tăng trưởng dương nhưng tốc độ tăng là không đáng kể và nếu so sánh với tốc độ tăng trưởng dân số rất cao ở khu vực này thì mức tăng trưởng kinh tế khiêm tốn còn có nghĩa là sự giảm sút của GDP bình quân đầu người vốn đã rất thấp của châu Phi. Một đặc điểm đáng chú ý khác là vùng châu Phi cận Sahara nghèo hơn, có mật bằng kinh tế thấp hơn lại chịu tác động giảm tăng trưởng nhiều hơn (chi tăng 1,7% trong năm 2009, giảm từ 5,5% của năm trước).

Sự gắn kết về tài chính tương đối hạn chế giữa châu Phi và các nền kinh tế phát triển không có nghĩa là châu lục này tránh được ảnh hưởng của cuộc khủng hoảng tài chính toàn cầu. Các tác động tiêu cực được thể hiện rõ nhất ở các lĩnh vực bao gồm:

- Sự biến động và giảm mạnh của hoạt động thương mại khiến cho nhu cầu của thế giới đối với các hàng hoá xuất khẩu châu Phi giảm nghiêm trọng.

- Khó khăn kinh tế toàn cầu khiến lượng ngoại hối người lao động châu Phi gửi về nước giảm rất mạnh

- Giá cả các loại hàng hoá là nguyên liệu thô trên thế giới giảm mạnh trong khi đây chính là mặt hàng xuất khẩu chủ lực của châu Phi. Xu hướng suy thoái đặc biệt nghiêm trọng tại các quốc gia dựa chủ yếu vào xuất khẩu dầu như Angola, Guinea Xích đạo và các thị trường mới nổi như Botswana, Mauritius.

- Nông sản xuất khẩu của châu Phi tiếp tục gặp phải các rào cản thương mại do xu

hướng bảo hộ toàn cầu tăng lên cùng với các biện pháp kích thích kinh tế mà các nước phát triển đang thực hiện.

- Đầu tư trực tiếp cũng như gián tiếp vào châu Phi hoàn toàn bị ngưng trệ, đặc biệt nghiêm trọng tại các thị trường mới nổi như Ghana, Kenya, Nigeria, Tunisia và Nam Phi.

Các tác động tiêu cực kể trên đang thực sự làm mất đi những thành quả mà châu Phi đạt được trong những năm tăng trưởng tương đối tốt trước đó (giai đoạn 2002 – 2007) và nền kinh tế lớn nhất châu lục là Nam Phi dự kiến sẽ tăng trưởng – 0,25% trong năm 2009 – tức là mức thấp nhất trong vòng 1 thập kỷ trở lại đây. Mới đây – vào đầu tháng 4/2009, trong Hội nghị Quốc tế do Hiệp hội Nghiên cứu Kinh tế Châu Phi (AERC) tổ chức tại Lusaka, Zambia, các nhà lãnh đạo Ngân hàng Trung ương của châu Phi khẳng định rằng cuộc khủng hoảng hiện tại đã thực sự làm mất đi những thành quả kinh tế mà châu Phi khó khăn lắm mới đạt được trong mấy năm qua, gây ra thất nghiệp hàng loạt, sản xuất đình trệ và sự mất phương hướng trong chính sách kinh tế.

## 2. Sự lựa chọn các giải pháp của châu Phi

Các giải pháp đối với cuộc khủng hoảng kinh tế toàn cầu giai đoạn hiện nay đã và đang được thực hiện trên quy mô rộng khắp và nhìn chung, các giải pháp ở hầu hết mọi quốc gia và khu vực đều có những nét tương tự như nhau. Điểm khác biệt và đáng lưu ý nhất không phải ở chỗ đó là những giải pháp gì mà ở khả năng và hiệu quả thực hiện các giải pháp đó. Về cơ bản có thể thống nhất rằng khủng hoảng kinh tế toàn cầu trước hết

xuất phát từ hệ thống tài chính và các giải pháp chính sách cần đặt trọng tâm vào các biện pháp tài chính, tiền tệ nhằm điều chỉnh quan hệ giữa sự suy yếu của các hoạt động kinh tế với sự căng thẳng quá mức của hệ thống tài chính. Các giải pháp phổ biến cho cuộc khủng hoảng đều rất dễ nhận biết: *Nhà nước bơm vốn vào thị trường, một loạt các biện pháp cải thiện thanh khoản, nới lỏng tiền tệ và các gói kích thích tài chính*. Cho đến tháng 4/2009 sau khi cuộc họp G20<sup>1</sup> tổ chức tại London đi đến kết thúc tốt đẹp ngoài mong đợi thì các cam kết mà G20 đưa ra chính là những dấu hiệu đáng chú ý, đem lại cho công chúng cảm nhận tích cực về sự cải thiện của tình hình. Mặc dù vậy, niềm tin đối với thị trường tài chính vẫn ở mức thấp và chưa có triển vọng rõ ràng về khả năng phục hồi sớm của nền kinh tế toàn cầu.

Châu Phi được coi là khu vực đang chịu ảnh hưởng nặng nề của cuộc khủng hoảng kinh tế toàn cầu xét từ góc độ đây là khu vực của rất nhiều quốc gia đang phát triển thu nhập thấp và rất dễ bị tổn thương từ các biến động toàn cầu. Thực tế thì giải pháp “*gói kích thích tài chính*” đã nhiều lần được đề cập tại châu Phi và một số nghiên cứu gần đây<sup>2</sup> đã đưa ra tính toán coi khu vực châu Phi cận Sahara là một trong những trọng điểm cần quan tâm sử dụng gói kích thích tài chính này. Trong trường hợp của châu Phi, vấn đề kích thích tài chính được đề xuất theo hai hướng:

(1) *Gói kích thích do các chính phủ châu Phi tự xây dựng và thực hiện*: Đây là giải pháp đúng nhưng trong quá trình thực hiện tại châu Phi có rất nhiều hạn chế với lý do

liên quan tới khả năng tài chính quốc gia đề có thể đưa ra các gói kích thích có tác động thực sự đáng kể. Một vài động thái được nhận diện ở Nam Phi như biện pháp kích cầu, cắt giảm thuế, kích thích thương mại, giảm thuế thu nhập... cho đến nay vẫn còn gây nhiều tranh cãi và được cho là không có tác dụng nào đáng kể. Đánh giá chung cho thấy các quốc gia châu Phi thực sự cần tới các gói kích thích tài chính để giảm thiểu sự lây nhiễm của các căn bệnh có nguồn gốc từ nước ngoài. Các hỗ trợ này phải tập trung cho nhóm doanh nghiệp vừa và nhỏ cùng các đối tượng dễ bị tổn thương nhất trong cuộc khủng hoảng. Mặc dù vậy, các quốc gia châu Phi đã không thể huy động được những nguồn lực nội bộ cần thiết dành cho gói kích thích tài chính chống khủng hoảng. Đây là một điều đáng tiếc và cũng là điểm khác biệt cần xem xét trong trường hợp xử lý khủng hoảng tại châu Phi.

(2) *Gói kích thích tài chính đến từ bên ngoài*. Từ thực tế nguồn lực nội bộ không đủ để đưa ra các gói kích thích tài chính đủ mạnh, nhiều đề xuất về hỗ trợ từ bên ngoài đã được đưa ra. Tính toán của Viện Nghiên cứu Kinh tế và Xã hội Quốc gia (NIESR) tại London đã chỉ ra rằng riêng đối với khu vực châu Phi cận Sahara, cuộc khủng hoảng kinh tế toàn cầu đã gây ra thiệt hại giảm sút tăng trưởng khoảng 4 đến 5% năm trong hai năm 2009, 2010 tức tương đương với 40 tỷ USD mỗi năm. Con số thiệt hại này là vô cùng lớn đối với châu Phi cận Sahara, do đây là một trong những khu vực kém phát triển nhất của thế giới và mỗi phần trăm thiệt hại đều có tác động tiêu cực rất mạnh, lây lan trên phạm vi rộng.

Từ các tính toán như vậy, NIESR đưa ra đề xuất rằng khoảng 1% số tiền trong gói kích thích tài chính mà G-20 vừa cam kết hồi đầu tháng 4/2009 phải được dành cho châu Phi, đặc biệt là khu vực cận Xahara để giải quyết khủng hoảng. Nếu việc này trở thành hiện thực thì gói kích thích tài chính đó sẽ tương đương 20 tỷ USD, tức là hơn 2.2% GDP của châu Phi cận Xahara.

Một đề xuất đáng chú ý khác là của Ngân hàng Thế giới với phương án các nước phát triển nên dành 0.7% số tiền từ các gói kích thích tài chính của mình cho châu Phi và cùng lập ra một "Quỹ hỗ trợ các quốc gia châu Phi dễ bị tổn thương"<sup>3</sup>. Quỹ này có thể tài trợ cho các chương trình mạng lưới an toàn, đầu tư cho đổi mới, nâng cấp công nghệ, phát triển cơ sở hạ tầng...vv để tạo nền tảng vững chắc cho tăng trưởng tương lai.

Nhìn chung, các quốc gia châu Phi đặt kỳ vọng rất lớn vào việc tìm được nguồn tài trợ từ bên ngoài dành cho các gói kích thích tài chính đã lên kế hoạch nhưng để hiện thực hoá được điều này chắc chắn sẽ cần nhiều thời gian và công sức vận động, đàm phán với các đối tác quốc tế.

Ngoài các nỗ lực xây dựng và thực hiện những gói kích thích tài chính ở nhiều cấp độ khác nhau, các quốc gia châu Phi đồng thời cũng đưa ra một số biện pháp đối phó khủng hoảng khác. Chẳng hạn trong Hội nghị Chính sách cấp cao bàn về tác động của cuộc khủng hoảng toàn cầu do Hiệp hội Nghiên cứu Kinh tế châu Phi tổ chức tại Lusaka, Zambia tháng 4/2009 vừa qua, các nhà lãnh đạo châu Phi đã kêu gọi phải *đa dạng hoá cơ cấu kinh tế* để tăng cường khả

năng cạnh tranh, đồng thời *tăng chi tiêu cho các dịch vụ xã hội* và đầu tư mạnh cho cơ sở hạ tầng để có thể tăng trưởng bền vững. Công tác giám sát hệ thống tài chính cũng cần được tăng cường vì một bộ phận quan trọng các thể chế tài chính tại châu Phi lại thuộc sở hữu của nước ngoài. Mặc dù vậy, hầu hết các đánh giá cho tới thời điểm này đều cho rằng các biện pháp đối phó với khủng hoảng của châu Phi vẫn *mang tính bị động*, chưa thực sự linh hoạt và quan trọng nhất là châu lục này cho thấy *khả năng rất hạn chế* trong việc huy động các nguồn lực cần thiết để đối phó với khủng hoảng kinh tế toàn cầu.

### 3. Một vài nhận xét và đánh giá

- Phạm vi và mức độ ảnh hưởng của cuộc khủng hoảng toàn cầu đang diễn ra là rất khó đánh giá hoặc dự báo. Tuy nhiên, điều rõ ràng là dòng tài chính gắn với các hoạt động đầu tư, thương mại, cho vay... đã bị thay đổi và trong trường hợp của khu vực còn nhiều khó khăn kinh tế như châu Phi thì tác động về mặt xã hội là rất nghiêm trọng. Điều này được xem xét với bối cảnh chung là tốc độ tăng trưởng của châu Phi suốt giai đoạn 2003 – 2008 đạt trung bình 6%/năm và bị giam xuống chỉ còn 2% vào năm 2009 (dự báo cập nhật đến tháng 4/2009).

- Châu Phi bên ngoài vẫn đạt tốc độ tăng trưởng dương trong năm 2009 và tốc độ này dự kiến sẽ tăng lên trong năm 2010. Về mặt lý thuyết, tác động của cuộc khủng hoảng tại mỗi quốc gia cụ thể sẽ *thay đổi tùy theo mức độ hội nhập của quốc gia đó* vào hệ thống tài chính toàn cầu, sự phụ thuộc vào xuất khẩu, thu nhập từ du lịch, tiếp nhận ODA... Tuy

vậy, các diễn biến thực tế đòi hỏi những đánh giá cụ thể hơn. Châu Phi có mức độ hội nhập quốc tế tương đối thấp và bao gồm chủ yếu là các nền kinh tế kém phát triển, rất dễ bị tổn thương nên các tác động kinh tế, xã hội đối với châu lục này được đánh giá là *rất nặng nề* và đang thực sự làm *mất đi những thành quả* mà châu Phi phải rất khó khăn mới đạt được trong những năm trước đó.

- Các quốc gia châu Phi hầu như *không có những gói kích thích kinh tế* như cách làm phổ biến ở nhiều nơi khác. Mới đây, ngày 7/3/2009, đại diện của nền kinh tế lớn nhất châu lục là Nam Phi đã phát biểu rằng *"biện pháp đối phó với khủng hoảng kinh tế của chúng tôi phải do tự chúng tôi đưa ra chứ không chi copy y nguyên các gói kích thích kinh tế của Mỹ. Vấn đề của chúng tôi khác với ở những nơi khác"*<sup>4</sup>. Chính phủ Nam Phi cho rằng họ sẽ chú ý hơn tới đầu tư vào làm đường, xây bệnh viện, trường học để giải quyết các vấn đề bên trong chứ không phung phí nguồn tài chính cho các gói kích thích kinh tế kiểu Mỹ.

- Mặc dù không đưa ra được những gói kích thích tài chính – kinh tế nào đáng kể nhưng các đánh giá chung đều cho rằng châu Phi vẫn rất cần tới các gói kích thích này. Giải pháp của châu Phi dường như là *trông đợi sự hỗ trợ từ bên ngoài*. Cho tới thời điểm sau khi hội nghị G20 kết thúc, đã có nhiều yêu cầu về gói kích thích tài chính được các chính phủ châu Phi nêu ra một cách riêng rẽ. Chưa thấy có một sự *phối hợp chung* và cũng chưa có một đề xuất thực sự cụ thể, chi tiết về cách thức tiếp cận, nhu cầu thực tế và lĩnh vực trọng tâm cần kích thích phát triển (dựa vào nguồn lực từ bên ngoài). Ngoài ra,

hầu hết các đề xuất khác về gói kích thích tài chính dành cho châu Phi lại *do các thế chế bên ngoài nêu ra*.<sup>5</sup>

- Cho đến thời điểm cuối tháng 4/2009, vẫn *chưa thấy có phan hồi tích cực* nào đối với hầu hết các đề xuất về gói kích thích tài chính dành cho châu Phi. Thực tế thì ban Tuyên bố Chung dài 30 trang được Hội nghị Thượng đỉnh G20 đưa ra đã không hề đề cập tới tình hình tại châu Phi. Mặc dù vậy, các Nhóm vận động hành lang quốc tế hiện vẫn đang hoạt động tích cực để G20 cũng như các thế chế quốc tế khác có thể dành một gói kích thích tài chính phù hợp dành cho các nền kinh tế rất dễ bị tổn thương của châu Phi. Trong nỗ lực này, Văn phòng Mục tiêu phát triển Thiên niên kỷ của Liên Hiệp Quốc tại Nairobi (Kenya) đã nhiều lần đưa ra cảnh báo rằng châu Phi đang chịu nguy cơ rất cao về việc bị đẩy ra ngoài lề trong hầu hết các cuộc đàm phán, thảo luận của lãnh đạo thế giới về khắc phục khủng hoảng kinh tế. Sự thiếu quan tâm tới châu Phi trong thời kỳ khủng hoảng có thể làm số người đặc biệt nghèo đói tại châu lục này tăng thêm từ 130 đến 155 triệu người.

- Điểm đáng chú ý trong trường hợp của châu Phi là các quốc gia này vẫn có khả năng sẽ nhận được hỗ trợ từ các nước phát triển dưới dạng một gói kích thích kinh tế. Điều này cần gắn chặt với các cam kết của G-20 mới đây và việc yêu cầu hỗ trợ từ bên ngoài nên được coi là lựa chọn đáng cân nhắc. Ngoài ra, cũng cần xem xét khả năng các nước đang phát triển *cùng góp tiếng nói chung* để đàm phán với khối các nước phát triển về những gói kích thích kinh tế phù hợp tài trợ thông qua các tổ chức quốc tế.

**Chú thích:**

<sup>1</sup> Các đại diện của Châu Phi tham gia G-20 có Nam Phi, tổ chức NEPAD (Đối tác mới vì sự Phát triển của Châu Phi). Đại diện của Trung Đông là Saudi Arabia.

<sup>2</sup> Cụ thể là nghiên cứu của Ray Barrell, Dawn Holland, and Dirk Willem te Velde. "*A fiscal stimulus to address the effects of the global financial crisis on sub-Saharan Africa*". ODI & NIESR, London, UK – 16.3.2009.

<sup>3</sup> Đề xuất của World Bank về lập quỹ có tên gọi "*Vulnerability Fund for Africa*".

<sup>4</sup> "*No stimulus package for South Africa*". posted on 07/03/2009 22:03 - [www.news24.com](http://www.news24.com).

<sup>5</sup> Chủ yếu là đề xuất của các tổ chức quốc tế thuộc Liên

**Tài liệu tham khảo**

1. Cơ sở dữ liệu của IMF – 2009

2. "*No Stimulus Package for South Africa*". posted on 07/03/2009 22:03 - [www.news24.com](http://www.news24.com).

3. Ray Barrell, Dawn Holland, and Dirk Willem te Velde. "*A Fiscal Stimulus to Address the Effects of the Global Financial Crisis on sub-Saharan Africa*". ODI & NIESR, London, UK – 16.3.2009

4. "*The Millennium Development Goals in Africa: Progress and Challenges*". UN Economic Commission for Africa, 2005.